

ԱԶԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅՈՅ ՄԷՋ

(ԱԿՆԱՐԿ ՀԱՅ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ, ՍԿԶԲԻՑ ՄԻՆՁԵՒ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ)

Գրեց՝ Ա. ԱԲԵՂԵԱՆ

2.

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՏԱՐՐԸ ՀՆԱԳՈՅՆ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Ընդհանուր ակնարկ:— Կորիւն:— Գողթնի եւ Մարաց կողմերի խուժադուժ ժողովուրդը եւ իր լեզուն:— Ագաքանգեղոս: Տրդատի առասպելը.— Լեգեմդներ Լուսաւորչի անուան շուրջը:— Փշրանքներ հայ հեքանոսական կրօնի մասին, Ագաքանգեղոսի քով:— Արամազդ, Անահիտ, Աստղիկ, Վահագն, Միհր եւ միւս աստուածները:— Ագաքանգեղոսի հայեացքը հայ հեք. աստուածների մասին:— Փաւստոս Բուզանդ:— Փշրանքներ հեքանոսական կրօնի, սովորութիւնների եւ տօների մասին:— Գուսաններ:— Նաւասարդեան տօներ: Յարալեզներ:— Եղերամայրեր: Գնէլի սպանութիւնը եւ Փառանձմի սուգը: Վիպասանական երգեր: Արշակ Բ.ի եւ Տապուհ քագաւորի գրոյցը:— Արշակ Բ. Տիգրանու՛մ:— Հայրենի հողի եւ ջրի գորութիւնը:

ՄՐ մատենագրութեան հնազոյն երկերի մէջ արդէն՝ պահուած ենք դտնում թանկագին նւթեր հայ ժողովրդական հաւատալիքների եւ անդիր բանահիւտութեան, պատմական գրոյցների եւ ժողովուրդի կենցաղավարութեան, կարճ՝ Հայ Աղագրութեան այս կամ այն ճիւղի մասին:

Եթէ մինչեւ իսկ ընդունելու լինինք որ Մովսէս Սորենացին ոչ թէ հինգերորդ դարում է ապրել ու գրել իր հռչակաւոր Հայոց Պատմութիւնը, այլ շատ աւելի ուշ, ասենք՝ ութերորդ դարում, դարձեալ ոչնչով չի տուժի արժէքը աղագրական-բանահիւտական այն անդին փշրանքների, որ մենք գտնում ենք նրա գրքուածքում, քանի որ դոքա, գրի առնուած թէեւ բազմաաւար ուշ, շատ աւելի հին դարերի խոր կնիքն են կրում իրենց վրայ, մեծ մասով ժողովրդական ստեղծագործութեան արդիւնք են՝ դեռ եւս նախաքրիստոնէական շրջանից:

Բոլոր պարագաներում՝ հայ մատենագրութեան հնազոյն ներկայացուցիչների շարքին պատկանող Կորիւն Սփանջելի, Փաւստոս Բուզանդ եւ Ագաքանգեղոս, յատկապէս վերջին երկուսը, մի-մի անփոխարինելի աղբիւր են

մեզ հետաքրքրող հարցերի համար: Անժխտելի է նաեւ այն ներքին կապը, որ կայ այդ երեք հեղինակութիւնների միջեւ, ինչպէս որ ժամանակին ցոյց է տուել անուանի բանասէր Նորայր Բուզանդացին:

Անկասկած է յամենայն դէպս, որ այդ երեք գրուածքները հայ մատենագրութեան ծագման առաջին շրջանին են պատկանում, հեղինակուել են հինգերորդ դարու առաջին կիսում: Կորիւնը իր փոքրիկ՝ ընդամէնը մի-երկու տասնեակ էջնոց աշխատութեան մէջ նկարագրում է, յայտնի է, Մեսրոպ Մաշտոցի կեանքը եւ մասնաւորապէս հայ գրերի գիւար: Ազաթանգեղոս ներկայացնում է քրիստոնէութեան հաստատումը Հայաստանում, Լուսաւորչի եւ Տըրդատի ձեռքով, իսկ Փաւստոս շարունակում է Ազաթանգեղոսի գործը, տալով չորրորդ դարու հայոց պատմութիւնը՝ Տրդատ Մեծի որդի Սոսորովի թագաւորութիւնից սկսած՝ մինչեւ Հայաստանի բաժանումը պարսից եւ յունաց միջեւ (385 թ.): Փաւստոս հանգամանօրէն կանգ է առնում Արշակ Բ.ի եւ Ներսէս Մեծի ժամանակաշրջանի վրայ:

Թէեւ Ազաթանգեղոս եւ Փաւստոս չորրորդ դարու հայոց պատմութիւնն են գրում, բայց անկասկած է որ՝ նոքա ապրել եւ հեղինակել